

Herredskunstnerne på Roskildeegnen og fortidsminderne i dag

Af Claus Helweg Ovesen

Roskildeegnen er rig på oldtidsminder i form af stendysser, jættestuer og gravhøje. De berømte minder ved Gammel Lejre er allerede beskrevet af Ole Worm i 1600-tallet med henblik på bevarelse, og fra midten af 1800-tallet begyndte Nationalmuseet at registrere fortidsminder systematisk ved udsendelse af både arkæologer og personer, der kunne opmåle og tegne på de såkaldte herredsrejser. Her fik man både beskrevet, opmålt og ikke mindst tegnet eller akvarellmalet minderne i det landskab, som omgav dem. Det er herredsrejsernes mange, smukke "portrætter" af fortidsminder, som har inspireret mig til denne artikel.

Tidsskriftet *Skalk* udgav allerede sidst i 1960'erne en samling reproduktioner med herredtegnernes afbildninger, som jeg anskaffede. Jeg fæstnede mig særligt ved to akvareller af Jakob Kornerup, der afbilder dysser på Roskildeegnen, bl.a. Losdysse ved Vigen nord for Salmosen omkring det nederste af Hove å, hvor man i horisonten skimter Roskilde Domkirke.

Allerede i 1809-11 havde man fredet ca. 200 fortidsminder på basis af indberetninger til Oldsagskommissionen. I årene herefter blev en række fortidsminder beskyttet med frivillige fredninger, men der var endnu ikke lovhjemmel til at gennemføre fredninger mod lodsejerens ønske. I 1835 var antallet af frivilligt fredede fortidsminder på denne måde steget til ca. 7.500. Den systematiske, dækkende registrering startede med bevilling på finansloven i 1873 og kan siges stadig at foregå i dag med en række provinsmuseers løbende tilsyn med jordfaste fortidsminder indenfor deres område. Inden den generelle fredning af minderne med naturfredningsloven i 1937 blev der indgået en lang række fredningsaftaler med lodsejere til jord med minder, og fredningen blev beseglet med et smukt diplom, som nok stadig kan ses pryde væggen hos mangan en ejer af jord med fortidsminder (fig. 4).

Fra 1800-tallets første halvdel er det også værd at nævne flere guldaldermaleres store interesse for oldtidsminderne. Det er et vigtigt element i tidens nationalromantik, at man interesserer sig for "fædres grave" og tager dem med i tegne-

Claus Helweg Ovesen (f. 1945), cand.scient., biologi. Har arbejdet i stat, amt, på Kalundborg Museum og på Roskilde Universitet med naturfredning og natur- og kulturvejledning. Desuden frivilligt arbejde indenfor naturvejledning og billedkunstformidling.

Kort med Sømme, Ramsø, Tune og Voldborg herreder og deres sogne. De tre førstnævnte dækker geografisk den nuværende Roskilde kommune (vist med rød linje). Både herreds- og sognenaevne anføres typisk på herredskunstnernes billeder. Undertiden anføres også "Københavns amt", som Roskilde amt hørte under fra 1808 til 1970. (Korttegning: Cille Krause).

de og malede landskabsskildringer, i flere tilfælde som hovedmotiv. Det gælder f.eks. et hovedværk af J.Th. Lundbye med en dysse ved Raklev lidt NV for Kalundborg (1839, Thorvaldsens Museum) og et stort maleri af Dankvart Dreyer med en dysse på Brandsø i Lillebælt (1842, Brandts i Odense). Sammenligner man Lundbyes billede af Raklev-dyssen (Thorvaldsens Museum) med et aktuelt foto, kan man dog se, at kunstnerisk og æstetisk interesse former dyssekammeret med et stort "kighul", som det ikke har i virkeligheden, og højen gøres også noget højere, end den egentlig er. Den slags friheder tager herredskunstnerne sig ikke – deres opgave er i første omgang en troværdig gengivelse af mindet, selv om den også tit får kunstnerisk værdi.

Det er velkendt, at stendysserne i dag ikke har bevaret den form, de havde ved anlægget tilbage i bondestenalderen. Her holdt randstenene sammen på en jordhøj nogenlunde på deres højde, og af dyssekammeret så man hovedsageligt kun dækstenen. Hele mindet kunne tillige have været dækket med bestrøning af mindre sten. Det, vi ser i dag, er ofte betegnet som ruiner af oldtidens bygværker, men de har alligevel både stor videnskabelig og landskabelig betydning.

Fig. 1a og b. Dysse på Raklev mark lige nordvest for Kalundborg malet af J.Th. Lundbye 1839 (Thorvaldsens Museum) og til sammenligning fotograferet fra samme synsvinkel i dag.
Foto: C. Helweg Ovesen.

Herredsinddelingen og herredsvise rejser til fortidsminder

Som geografisk afgrænsning for denne artikel er af praktiske grunde valgt den nuværende Roskilde kommune, men som anført skete berejsningen af fortidsminder i 1800- og først i 1900-tallet herreds- og sognevis. Herred er en gammel, administrativ enhed, som i ældre tid udgjorde hvad der svarer til en *retskreds*, hvor en herredsfoged var kongens stedlige repræsentant ved herredstinget, der skulle afgøre større retstvister.

Som primær, arkæologisk ansvarlig berejser i de tre herreder fra 1885 og fremefter anføres museumsassistent Vilhelm Chr. Boye (1837-96), knyttet først til Oldnordisk Museum og fra 1892 til det nyoprettede Nationalmuseum. Ved siden af den videnskabelige arkæologi var han en flittig formidler af fortidsmindestof gennem populære avisartikler. Han var også en aktiv udgraver og den første, der i den forbindelse benyttede fotografering til dokumentation.

Ovenfor er allerede nævnt arkæologen og kunstmaleren Jacob Kornerup (1825-1913), der med sine uddannelser dækkede både det fortidsmindefaglige og kunstneriske som berejser. Kornerup er nok allermest kendt som registrerer og restaurerer af mange kirkers kalkmalerier.

En anden, mindre kendt, men også vigtig skikkelse, er A.P. Madsen (1822-1911), der både var uddannet på Kunstakademiet og som landmåler i militæret, hvor han fik rang af kaptajn, inden han kom til Nationalmuseet. Han har forfattet og illustreret et omfattende værk med egne afbildninger af både jordfaste fortidsminder og oldsager. Minderne blev tegnet og opmålt i felten, og Madsen overførte så siden mange af sine illustrationer til trykplader, og trykkene indgik som plancher i værket, der udkom i flere bind.

Bevarelse og forvaltning af fortidsminderne i dag og myndighederne bag dette

Herredsrejserne førte til ret så nøjagtige beskrivelser og opmålinger og i mange tilfælde også billeder af minderne i

Fig. 2a og b. Fortidsmindepleje med le og med den moderne buskrydder, som benyttes af Roskilde kommune.

landskabet, hvor de så kan opsøges og fotograferes i dag. Berejsningerne blev i mange tilfælde fulgt op med fredningsaftaler. Dette fredningsarbejde for fortidsminder har karakter af pionerarbejde, idet en egentlig naturfredningslov først kom i 1917, og en generel fredning af jordfaste fortidsminder først skete med lovændring i 1937. Disse bestemmelser findes i dag som kapitel i museumsloven. Beskyttelsen blev i 1969 fulgt op med etablering af en 100 meter bred fredningszone regnet fra foden af det enkelte fortidsminde; disse bestemmelser findes stadig i naturfredningsloven.

Der er i dag en fordeling af de såkaldte antikvariske beskyttelsesopgaver, sådan at det er en række museer landet over, der for Kulturarvsstyrelsen varetager det arkæologiske og kulturhistoriske tilsyn og beskyttelse af de jordfaste fortidsminder. Større eller mindre anlægsarbejder, der berører fortidsminder eller deres nære omgivelser, skal således forelægges for museet, der også regelmæssigt fører arkæologisk tilsyn med dem. Roskilde Museum ligger for vores område inde med et stort materiale af beskrivelser og fotodokumentation for fortidsmindernes tilstand gennem de sidste 100 år, hvor landet har haft en antikvarisk lovgivning, først i naturfredningsloven og nu som nævnt i museumsloven. En vigtig rolle for museet er at træde til, hvis der ved anlægsarbejder konstateres arkæologisk eller historisk materiale, men det drejer sig her primært om minder, der ikke er synlige i by eller landskab. Hvad angår de synlige fortidsminder, kan det være aktuelt med rådgivning om arkæologisk restaurering, hvis sten er væltet, eller der er kommet erosion ved publikums færden på og ved mindet. Et særligt problem er sikring af loftet i jættestuer, hvor der er hel eller delvis offentlig adgang til.

Kommunerne er nu de lokale fredningsmyndigheder, som står for den praktiske pleje af minderne. Det sker hovedsageligt i form af rydning og løbende slåning, der sikrer mod tilgroning, ordning af adgangsforhold og formid-

ling med skilte, foldere og nu også apps, hvor besøgende kan hente information (fig. 14b). Formidlingen sker selvfølgelig i samarbejde med museerne. Roskilde kommune har ansvaret for naturplejen på fortidsminder på privatejede arealer, mens Naturstyrelsen har det på statens arealer, dvs. i statsskovene og andre statsejede naturarealer.

Selv om det kan være flot med større træer på "fædres grave", så bør tilgroning som hovedregel holdes nede, da den dels kan beskadige evt. fund i dyssen eller højen og dels kan medføre alvorlige skader, hvis større træer vælter og med rodkagen river jord op.

Roskilde kommune har for tiden et program for pleje af ca. 50 fortidsminder, og i sammenhæng hermed overvåger man også løbende deres tilstand. Arbejdet med rydning og slåning udføres i praksis for kommunen af erhvervssammenslutningen "Skovdyrkerne - Øerne". Det sker efter følgende, her kortfattet gengivne, instruks:

- På de gravhøje, hvor der plejes to gange, sker første pleje ultimo juni. For de gravhøje, hvor der plejes én gang, sker plejen primo august og afsluttes senest 15. oktober.
- Plejen består af slåning af vegetation med efterfølgende nedrivning og bortkørsel eller afbrænding ved højen. Bortkørsel er betinget af, at det er muligt at køre til fortidsmindet. Det vil sige, når der enten lige er høstet og endnu ikke jordbearbejdet, eller når der er frøgræs på tilgrænsende arealer. I flere tilfælde, hvor det ikke generer lodsejeren, kan det afslåede materiale efterlades ved foden af højen.
- Slåningen foretages de fleste steder med buskrydder.

Plantevæksten på fortidsminderne følger naturligvis årstiden, så der i løbet af sommeren gror højt græs og urter op, som delvis skjuler stenene. Før i tiden var minderne ofte med i græsnings-arealer, eller lå efter høsten åbne for datidens eftergræsning på markerne. Dette er tit ikke længere tilfældet, og derfor vil en slåning hvert eller hvert andet år, som typisk indgår i kommunens plejeplan, have stor betydning for mindernes fremtræden.

Biologiske interesser

Danmark er et lille og meget intensivt opdyrket og udnyttet land. Fortidsminder og særligt gravhøjene har siden 1800-tal-

Fig. 3a, b og c. Blomster, der gror på Hvedshøj: den ret almindelige hulkravede kodriver, den sjældnere tjærenellike og den meget sjældne bjergkløver.

let været kendt af danske botanikere som fristeder for plantelivet i det dyrkede land. På dem må der ikke foretages jordbehandling, gødes og sprøjtes med pesticider. Selv om der er en randeffekt fra den omgivende marker, så finder man ofte på minderne arter, som er i tilbagegang eller helt forsvundet fra grøftkanter, markdiger og andre udyrkede "pletter og streger" i landbrugslandet.

Et eksempel er den store Hvedshøj, en imponerende gravhøj lidt sydvest for Hvedstrup. Her finder man fra foråret og hen over sommeren arter, som den stadig nogenlunde almindelige hulkravet kodriver, den på egnen ret sjældne tjærenellike og en decideret sjældenhed som skovkløver. Denne kløver har faktisk her i landet sin hovedudbredelse på netop gravhøje og tilsvarende, ret tørre lokaliteter med let jord i NØ-Sjælland.

I sammenhæng med plantevæksten er der også zoologiske interesser knyttet til gravhøje og andre fortidsminder med kort græs- og urtevegetation i form af f.eks. sommerfugle, gravende bier og krybdyr som hugorm og markfirben.

I lyset af de væsentlige, botaniske interesser har Roskilde kommune for tiden et botanisk overvågningsprogram i gang for minderne, som ventes afrapporteret i løbet af dette år.

Fortidsmindernes betydning i landskabet i dag

Siden herredsberedsernes virke fra midten af 1800-tallet har man i det danske samfund og dets relevante myndigheder

Fig. 4. Det fine diplom, som blev givet af Nationalmuseet til lodsejere med fredningsaftale for fortidsminde på deres jord.

været opmærksomme på vores jordfaste fortidsminders store betydning, både arkæologisk-videnskabeligt og i meget høj grad også landskabsæstetisk, og ligeledes på, hvor vigtigt det er at have en grundig registrering af minderne.

Johs. V. Jensen kan siges at sammenfatte det hele: landskabet, naturen, højene og oldsagerne i vers 4 til 6 fra sangen: "Hvor smiler fager den danske kyst" fra 1925, egentlig skrevet som lejlighedssang til dansk-amerikanernes hjemkomst med Atlanterhavsbåden. Med baggrund i hans egen interesse for landskab, natur og arkæologi kommer digteren på poetisk vis smukt rundt i emnet:

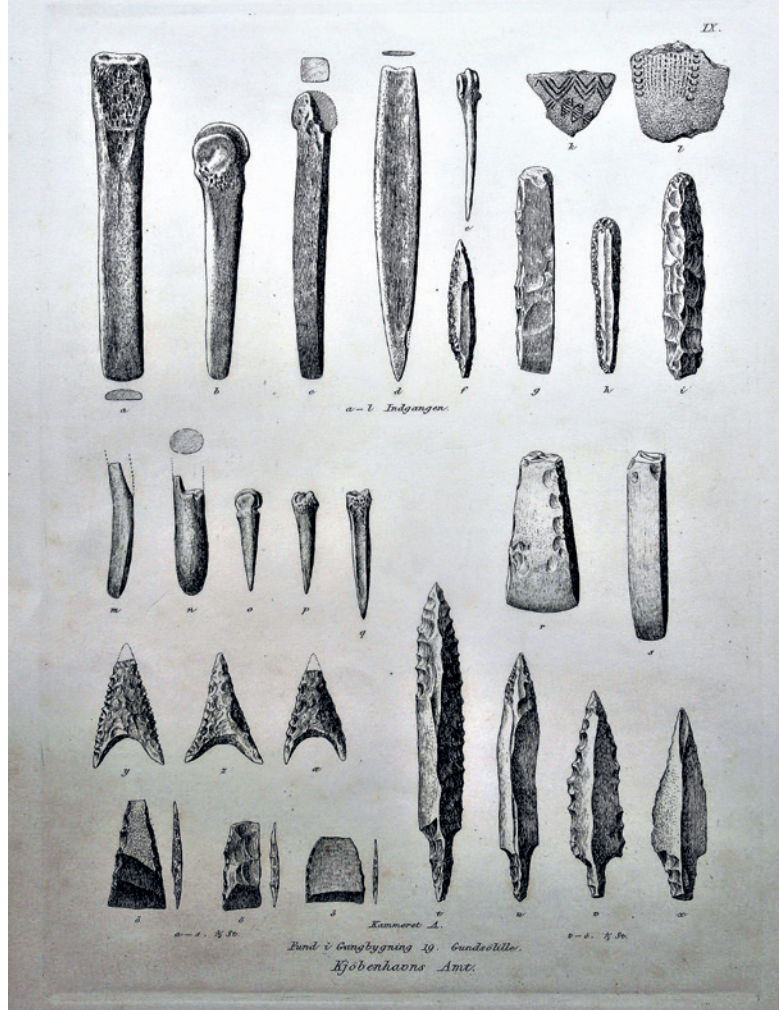
*Der driver høduft med krydret vind.
Igennem engen en å sig slynger.
Og lærken ringer skærsommer ind,
mens vilde blomster ved grøften gynger.
Gravhøje kroner
det grønne land.
Hvor skønt fortøner
sig sø og strand!*

*Alvorlig taler ved alfarvej
med grønsvær tækket de gamles grave.
Henfarne slægter – forglem dem ej!
i arv de gav dig en ædel gave.
Henfarne slægter
i landets marv
sig ej fornægter.
Bevar din arv.*

*Hvad hånden former er åndens spor.
Med flint har oldbonden tømret, kriget.
Hver spån, du finder i Danmarks jord,
er sjæl af dem, der har bygget riget.
Vil selv du fatte
dit væsens rod,
skøn på de skatte,
de efterlod!*

Stendyssens kammer signalerer noget nationalt, gammelt og solidt, og enkle aftegninger af den er i en række tilfælde brugt som logo for danske virksomheder. Den æstetiske glæde over fortidsmindet i landskabet, som vi også finder udtrykt i herredskunsthernes tegninger, er lige så aktuel i dag

Fig. 5. En billedside, tavle IX, med oldtidsfund fra gangbygning (jættestue) ved Gundsølle. Tegnet af A.P. Madsen i hans værk fra 1896 med afbildninger af gravhøje og gravfund fra stenalderen.

som dengang, de for 100-150 år siden drog rundt og omhyggeligt registrerede denne værdifulde del af landets kulturarv. Fotografiet var kommet til allerede omkring midten af 1800-tallet, men vi kan i dag glæde os over, at Nationalmuseet fortsatte med at bruge kunstnere i herredsregistreringerne helt op i begyndelsen af 1900-taller. Her repræsenterer Kornrup og Madsen to af de fineste. Deres billeder er sikkert stedbestede med fortidsmindet i landskabet og giver bl.a. et vist billede af, hvordan landet dengang med græsning, høslæt og udnyttelse af ved til brænde var mere åbent, og ofte mere vådt, end det er i dag.

Tak

Under arbejdet med denne artikel har jeg modtaget megen hjælp fra museumsinspektør, arkæolog Cille Krause, Roskilde Museum, fra biolog Klaus Andersen i Roskilde kommune, der er ansvarlig for plejeprogrammet, og endelig fra Ib Nielsen, Gundsø lokalhistoriske Forening, der har lånt mig fotos og er kommet med interessante detaljer om Lammedyssen og Søgårdsdyssen. Alle bedes modtage min hjertelige tak.

Elleve fortidsminder i Roskilde Kommune med sammenligninger mellem herredskunstnernes billeder og mindernes tilstand i dag. Fotografierne er så vidt muligt taget i samme synsvinkel som på herredskunstnernes tegninger, akvareller og grafik, som viser tilstanden i 1800-tallet.

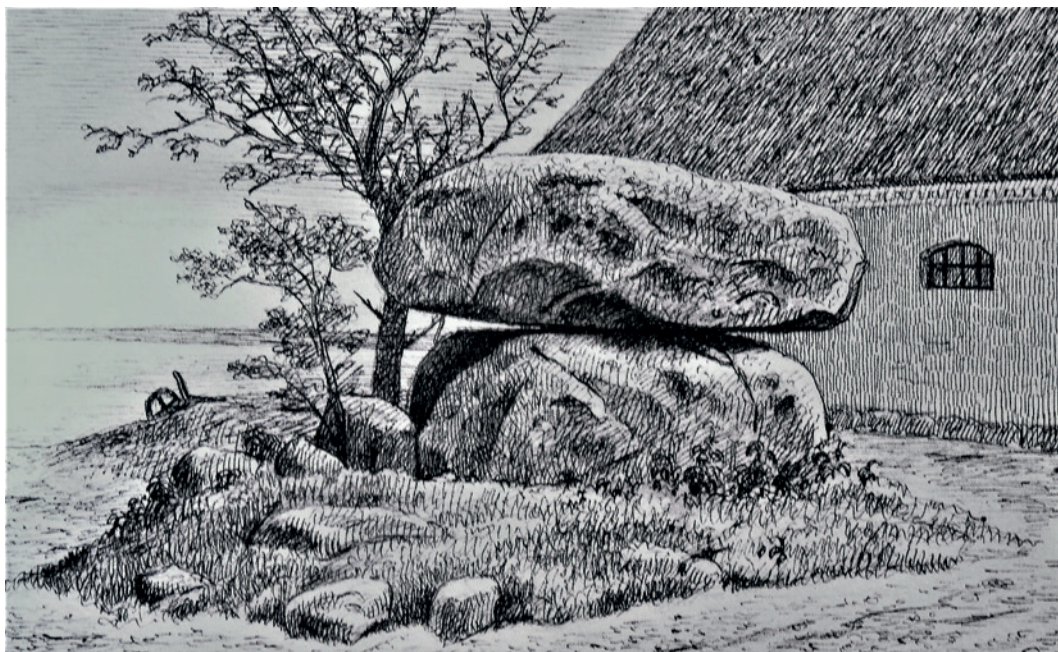

Fig. 6 og b. Dyssegårdens dysse mellem Jyllinge og Gundsømagle (A.P. Madsen). Det er næsten kun det store dyssekammer, som er bevaret; bygningen på Madsens tegning er der ikke mere, men andre er kommet til på stedet. Man kommer ind til Dyssegård ad en markvej fra Frederiksborgvej. Dyssen står i dag i et gårdmiljø, hvor bl.a. handlende parkerer for at komme til gårdbutikken. Sagnet af den senere (i 1900-tallet) tilkomne fredningszone på 100 meter omkring jordfaste fortidsminder erkendes her tydeligt. Foto: C. Helweg Ovesen.

Fig. 7a og b. Hødyse lige øst for Gundsømagle (J. Kornerup). Imponerende langdysse med et kammer med kæmpe dæksten. Den ligger smukt synligt lige øst for Gundsømagle omgivet af en mark med nu tilsyneladende vedvarende græs. Den har inspireret Kornerup til et af hans gode "fortidsmindeportrætter". Foto: C. Helweg Ovesen.

Fig. 8a og b. Losdyssen nord for Hove å og sydøst for Vigen, Roskilde Fjord (J. Kornerup) Dyssen er akvarelmalet af Kornerup 1864 og senere også motiv for oliemaleri i 1866; den er fredet i 1889. Den ligger i dyrket mark, men lige øst for et hegn, som man kan færdes ad. Den smukke udsigt til domkirken, som Kornerup har med på sit billede, får man dog først, når man bevæger sig over på vestsiden af dette hegn. Man sagde, at Roskilledrenge Kornerup havde det bedst, når han befandt sig indenfor synsvidde af domkirken, hvor så meget af hans indsats var lagt. Ifølge sagn byggede kong Ungsvend af Sverige, Norge og Jylland dyssen som offersted, hvilket dog også siges om andre stenaldergrave i nærheden. Foto: C. Helweg Ovesen.

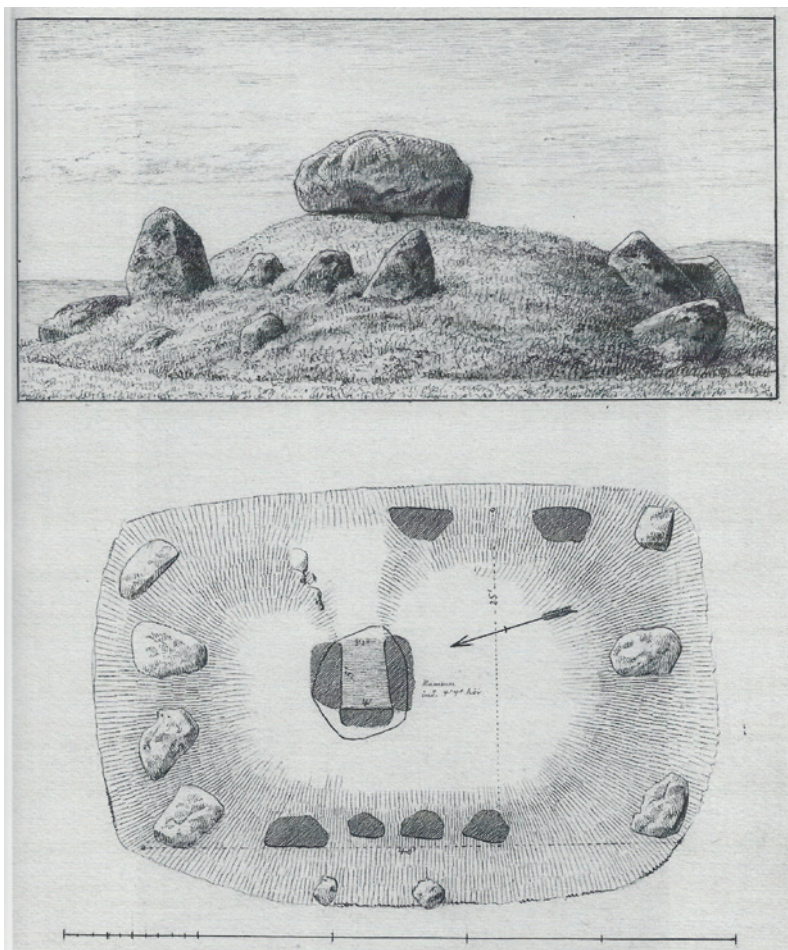

Fig. 9a og b. Runddysse nord for Tågerup (A.P. Madsen). Runddysse med ganske velbevaret jordhøj og randsten. Den ligger let synligt på østsiden af vejen mellem Tågerup og Gundsømagle. Foto: C. Helweg Ovesen.

Fig. 10a og b. Langdysse ved Søgård, sydvest for Kirkerup (J. Kornerup). Dyssen er motiv for en af Kornerups mest kendte fortidsmindeskildringer med en dreng, måske hyrdedreng, som kigger ind i kammeret. Den ligger i dyrket mark, men let synlig fra vejen mellem Kirkerup og Tågerup. Ved besøg i 2012 var den stærkt tilgroet, men ved henvendelse til Roskilde kommune, bl.a. fra Gundsø lokalhistoriske Forening, blev den ryddet i 2013. På fotografiet er min genbo Mie påklædt ligesom Kornerups hyrdedreng. Foto: C. Helweg Ovesen.

Fig. 11a og b. Langdysse ved gården Enemærke lige nord for Hvedstrup (A.P. Madsen) med to dyssekammer, hvor det vestlige er styrtet sammen på tegningen og i dag forsvundet, mens det østlige kammer står som skildret af Madsen. En anden langdysse ligger umiddelbart vest herfor. Lidt nord for Hvedstrup går en sti på vestsiden af vejen hen til dysserne. Foto: C. Helweg Ovesen.

Fig. 12a og b. Dobbeltjættestue (også kaldet Tvillingejættestuen) ligger sydvest for Gundsølle (A.P. Madsen). På Madsens akvarel ses øverst dækstenene over jættestuens kamre. Der er fyldt jord på højen ved restaureringer i 1901 og 1919. 1989 er der bl.a. inde i kammeret foretaget ny afstivning af loftet med et stort vinkeljern. Foto: Ib Nielsen.

Fig. 13a og b. Lammedysse lige øst for Ågerup (A.P. Madsen). En langdysse, der ligger let tilgængeligt ved markvejen, der går østsydøst ud af Ågerup og indgår i et stisystem, som fører forbi flere dysser. Den opretstående, ret høje, østlige randsten på sydsiden af Lammedysse fik den specielle skæbne at blive fjernet i 1921 og anvendt som genforeningssten, som nu står foran biblioteket i Ågerup. Det er tydeligt, når man sammenligner Madsens tegning med nutidigt foto, at Madsen-billedets oprejste sten på dyssens sydside mangler i dag. Foto: Ib Nielsen.

Fig. 14a og b. Hvedshøj sydvest for Hvedstrup (ingen herredstegning). Det er ikke lykkedes mig at finde nogen herredstegning af Hvedshøj, men den tages alligevel med på grund af sin imponerende størrelse, og fordi den som lettilgængeligt udsigtspunkt ofte benyttes og desuden som anført rummer en fin "gravhøjsflora". De store dimensioner (6 m høj) har medvirket til, at påvirkning af gødning fra de omgivende marker gør sig lidt mindre gældende til gavn for dens flora. Den er bevokset med et stort og nogle mindre bøgetræer, men øvrig opvækst bør fortsat holdes væk, som det er anført i Roskilde amts plejeplan fra 1991. En marksti fører fra Hvedshøj mod syd til det af Roskilde amt genoprettede vådområde Hvedstrup Engsø. Hvedshøj indgår sammen med Enemærke-dysserne i oldtidsstien "Slettelandet", hvor der er oplysende skiltning. På bl.a. disse to punkter kan der yderligere hentes information via en app. Fotos: C. Helweg Ovesen.

Fig. 15a og b. Dyssekammer lige vest for Himmelev bæk og 1 km nord for Marbjerg vandværk ved Slæggerupvej (A.P. Madsen). Kun det markante kammer er tilbage, ligesom det var tilfældet, da Madsen tegnede dyssen. Den har sandsynligvis været del af en rundhøj. Adgangen til fortidsmindet er vanskelig. Foto: C. Helweg Ovesen.

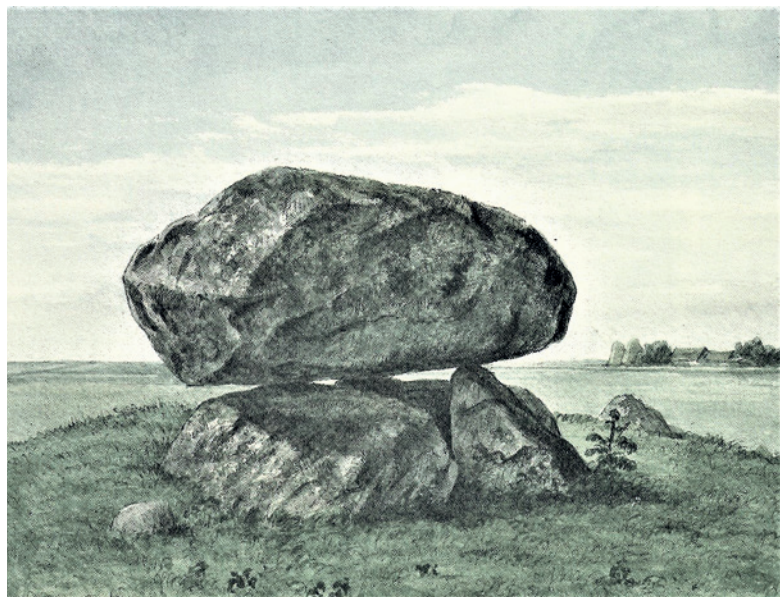

Fig. 16a og b. Langdysse med to kamre ½ km syd for Søster Svenstrup (A.P. Madsen). En imponerende dysse med to kamre bygget af meget store sten. I Roskilde kommunes sydligste del, liggende let synligt ved den lille vej, der går syd ud af Søster Svenstrup til Radhuse. Bemærk, at der synes at have været tilgroning med træer og buske, da A.P. Madsen tegnede dyssen og senere tog dette med i sin grafiske gengivelse. Foto: C. Helweg Ovesen.

Litteratur:

- Danmarks Naturfredningsforening og Roskilde kommune 2009: *Naturperler i Roskilde kommune* (kort i 1:30.000 med tekst vedr. 19 områder af særlig natur- og kulturhistorisk interesse).
- Dehn, T. et al 2000: Jættestuen ved Gundsølille s. 195-215 i: Klekkendehøj og Jordehøj. Restaureringer og undersøgelser 1985-90. *Stenaldergrave i Danmark bd. 2*. Nationalmuseet og Skov- og Naturstyrelsen.
- Ebbesen, K. 1985: *Fortidsminderegistrering i Danmark*. Fredningsstyrelsen.
- Ebbesen, K. 1993: *Stendysser og jættestuer*. Odense Universitetsforlag.
- Ebbesen, K. 2007: *Danske dysser* (Danish Dolmens). Attika.
- Eriksen, Palle og Niels H. Andersen. 2014: *Stendysser – arkitektur og funktion*. Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter.
- Høj, Mette ed. 2013: *Jacob Kornerup – maler, arkæolog & konservator*. Roskilde Museums forlag.
- Kulturarvsstyrelsen 2003: *Sikring af fortidsminder*. Nye regler for finansiering af arkæologiske undersøgelser i forbindelse med jordarbejde.
- Leth, P. 1992: Gravhøjsfloraen i Roskilde Amt. *Urt 16*: s.3-8.
- Madsen, A.P. 1868-76: *Afbildninger af danske Oldsager og Mindesmærker*.
- Madsen, A.P. 1896: *Gravhøje og Gravfund fra Stenalderen i Danmark*.
- Nielsen, Ib 2013: Den forsvundne stendysse ved Kirkerup. *Egnshistorisk Nyt nr.4*. Gundsø.
- Nielsen, Ingrid (ed.) 1987: *Bevar din arv. Danmarks fortidsminder 1937-1987*. GEC Gads Forlag og Skov- og Naturstyrelsen.
- Ovesen, C. Helweg 2012: Smukke 1800-tals "portrætter" af Roskildeegnens fortidsminder – og minderne ligger der stadigvæk! *Jul i Roskilde 2012*.
- Ovesen, C. Helweg 2013: Stendysse ved Kirkerup ryddet for tilgroning. *Jul i Roskilde 2013*.
- Roskilde amt 1991: *Pleje af fortidsminder i Gundsø kommune* (internt kopieret rapport).
- Vestergaard, P. og J. C. Lausen 2009: Raunkiaers Maglehøj omkring 1915 og 2009. *Urt 33*: s.86-91.
- Vestsjællands amt 1997: *2 meter bræmmer omkring fortidsminder*. Folder udg. af Natur & Miljø, Vestsj. amt.
- Viborg amt, Kulturmiljørådet 2004: Gravhøje. Hæfte i serien "Landskaber i Viborg amt".

Links:

https://dan.wikitrans.net/Fredede_fortidsminder_i_Roskilde_Kommune

<http://www.kulturarv.dk/fundogfortidsminder/>

http://www.natlan.dk/Baggrund%20projekter/Torgræsland_afbrænding/afbrænding%20af%20gravhøje_højene_light.pdf (om gravhøjspleje ved afbrænding)